

Prof. dr hab. Janusz Zuziak

Warszawa, 27XII2023 r.

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr. Dariusza Szymczyka

nt. *Żołnierskie drogi do 1 Dywizji Pancерnej gen. Stanisława Maczka*

1939-1947,

napisanej pod kierunkiem naukowym

dr. hab. Przemysław Różański prof. UG

1. Temat i cel rozprawy

1. Dywizja Pancerna dowodzona przez gen. Stanisława Maczka zapisała w dziejach oręża polskiego jedną z najpiękniejszych kart. To, obok 2. Korpusu Polskiego, 1. Samodzielnej Brygady Spadochronowej, Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich czy polskich dywizjonów lotniczych w bitwie o Anglię, najbardziej rozpoznawalna jednostka wojskowa Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, zorganizowanych i walczących w latach II wojny światowej u boku aliantów zachodnich. Jej tradycja sięga początków wojsk pancernych w Polsce, kontynuowała tradycje przedwojennej 10. Brygady Kawalerii, a geneza jej organizacji sięga jesieni 1939 roku, kiedy to po klęsce wrześniowej dowództwo odbudowywanego na terenie Francji Wojska Polskiego forsowało ideę utworzenia nowoczesnej jednostki pancерnej.

Dzieje 1. Dywizji Pancерnej mają w polskiej historiografii z pewnością miejsce szczególne, co wynika z jej roli w dziejach oręża polskiego, wybitnie chwalebny szlak wojenny i wojennych zasług. Dzisiaj trudno wnieść jakiegokolwiek elementy nowatorskie do problematyki organizacji, wyszkolenia, uzbrojenia czy wyposażenia oddziałów 1. Dywizji Pancерnej. Wszystkie obszary związane z historią tego związku taktycznego zostały przez historyków z dużą pieczołowitością omówione i zaprezentowane w niezliczonych pracach naukowych i popularno-naukowych, pracach książkowych i artykułach na łamach czasopism.

Próby ukazania jednego z elementów historii tej Dywizji podjął się mgr. Dariusz Szymczyk. Zainspirowany tematem już w czasie studiów magisterskich na Wydziale

Filologiczno-Historycznym Uniwersytetu Gdańskiego, zgłębiał swoje zainteresowania w kolejnych latach, między innymi odwiedzając Muzeum Generała Maczka w holenderskiej Bredzie, w którego powstanie i wieloletnią działalność szczególne zasługi wniósł syn żołnierza gen. Maczka, Frans Ruczyński, pułkownik armii holenderskiej. Jak sam autor podkreśla, szczególną rolę w wyborze tematu rozprawy odegrał Zygmunt Haas, żołnierz 1. Dywizji Pancерnej, jak tysiące innych żołnierzy służących w PSZ na Zachodzie, z przeszłością w Wehrmachcie.

W wielu pracach poświęconych historii 1. Dywizji Pancерnej znajdziemy naturalnie wiele informacji o składzie kadrowym, pochodzeniu czy wyznaniu jej żołnierzy oraz źródeł mobilizacji do wojska. Tematyka dróg do niej wiodących ma swoje miejsce w wielu pracach, ale w dotychczasowym dorobku polskiej historiografii wojskowej nie mieliśmy monografii koncentrującej się, może nie wyłącznie, ale z pewnością szczególnie, na skomplikowanych losach i wojennych drogach wiodących polskich żołnierzy do 1. Dywizji Pancерnej. Fakt ten pozwala uznać wybór tematu rozprawy przez doktoranta za w pełni uzasadniony.

Cel pracy autor, we wstępie do niej, definiuje dwukrotnie, raz na stronie 6, następnie na stronie 13. Na s. 6 czytamy: „Celem pracy jest ukazanie losów poszczególnych żołnierzy Września, którzy po klęsce i załamaniu się państwa polskiego w 1939 r. postanowili kontynuować zbrojny opór przeciwko Rzeszy Niemieckiej na obczyźnie”. Muszę powiedzieć, że mam pewne zastrzeżenia i uwagi do tak zaprezentowanego celu pracy. Po pierwsze nie ma możliwości przedstawienia „losów poszczególnych żołnierzy Września”, można przedstawić losy wybranych żołnierzy. Po drugie, autor przecież nie ukazuje w swej pracy losów tylko żołnierzy walczących we wrześniu 1939 roku, ale i takich, którzy nie bronili ojczyzny, bo po prostu w Polsce ich nie było (np. Polonia francuska, kanadyjska, Polacy w USA czy krajach Ameryki Południowej). Po trzecie, w pracy o charakterze naukowym nie ma potrzeby pisania września zaczynając dużą literą.

Na stronie 13 autor z kolei napisał: „Głównym celem pracy było przedstawienie losów wojennych tułaczy, często żołnierzy, ale również tych, którzy mieli się nimi stać...”. Tutaj już oczywiście wyjaśnia szerszy zasięg zagadnienia.

Reasumując tę część recenzji, jeszcze raz pragnę stwierdzić, że nie budzi moich zastrzeżeń zasadność podjęcia takiej tematyki rozprawy.

2. Układ i treść pracy

Praca ma układ chronologiczno-problemowy i składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, wykazu skrótów i bibliografii. Oczywiście rozwiązanie przyjęte przez autora dla ukazania podejmowanej problematyki to jedna z kilku możliwych opcji. Jedną z takich byłoby zapewne ukazanie poszczególnych źródeł rekrutacji w całym okresie tworzenia i funkcjonowania 1. Dywizji Pancerniej w odrębnych rozdziałach. Wariant przyjęty przez mgr. Dariusza Szymczyka uważam za racjonalny i jak najbardziej uzasadniony.

We wstępie autor, poza przedstawieniem motywów wyboru tematyki i celu rozprawy, omówił wykorzystane w procesie badawczym źródła archiwalne i literaturę tematu, wskazując na najbardziej przydatne pozycje, określił główny problem badawczy w postaci pytania: jak Polacy z całego świata docierali do Wielkiej Brytanii, żeby na terenie Szkocji tworzyć 1. Dywizję Pancerną?, oraz scharakteryzował treści poszczególnych rozdziałów.

Z obowiązku recenzenta zmuszony jestem w tym miejscu wytknąć pewne istotne braki. Mianowicie dostrzegam metodologiczne niedostatki w postaci braku:

- hipotezy badawczej (wprawdzie można się jej domyślać z treści wstępu i poszczególnych rozdziałów, jednakże faktem jest, że nie została precyzyjnie wyartykułowana);
- szczegółowych problemów badawczych;
- określenia metod badawczych zastosowanych przez autora dla rozwiązania zadania naukowego.

Rozdział pierwszy recenzowanej pracy zatytułowany „Odtworzenie 10 Brygady Kawalerii Zmotoryzowanej 1939-1940. Drogi do Francji” już w tytule niestety zawiera błąd, bowiem do września 1939 roku w Wojsku Polskim istniała 10. Brygada Kawalerii, a nie 10. Brygada Kawalerii Zmotoryzowanej. Błędna nazwa pojawia się jeszcze na kolejnych kartach pracy (np. s. 20, s. 29). Autor przedstawia w tej części pracy zagadnienia związane z internowaniem cywilnych i wojskowych naczelnych władz oraz internowaniem wojska w Rumunii, na Węgrzech i w krajach bałtyckich. Omawia różnego rodzaju starania i próby wydobywania się żołnierzy z internowania i przedostania różnymi drogami do Francji, gdzie już we wrześniu 1939 roku podjęto wielki trud odtworzenia Wojska Polskiego u boku sojusznika francuskiego. Tło narracji oparte jest o materiały źródłowe i literaturę tematu, natomiast

całość wzbogacona jest szeregiem przykładów konkretnych żołnierskich losów. Autor ponadto omawia rolę emigracji polskiej we Francji, jako potencjalne źródło rekrutacji i mobilizacji do szeregów odbudowywanego we Francji Wojska Polskiego (a nie, jak napisał autor na s. 63, Polskich Sił Zbrojnych, które tworzone były dopiero u boku sojusznika brytyjskiego), a także stosunek władz francuskich do tej kwestii.

W dalszej części rozdziału pierwszego doktorant omawia proces formowania Brygady Kawalerii Pancерnej, stosunek władz francuskich do zamierzeń strony polskiej, starania samego, ówczesnego jeszcze pułkownika, późniejszego generała, Stanisława Maczka.

Rozdział pierwszy nie jest niestety wolny od pewnych braków i potknięć warsztatowo-technicznych. Na stronach 15-16 i wielu innych w całości pracy autor wielokrotnie podaje różnego rodzaju dane liczbowe nie wskazując na źródła, z których czerpał te dane, na s. 65 mamy cytaty, zapewne ze wspomnień Maczka, ale przypisu do niego autor nie umieścił. Na s. 70 autor podaje dane liczbowe (282 oficerów, 59 podchorążych i ok. 1300 podoficerów i szeregowych, określając je „cyframi”, a są to przecież liczby, też zresztą bez podania źródła. Na s. 71 autor, może z szacunku dla gospodarzy, pisze o stanowisku „Francuskiego Sztabu Generalnego”, a powinien być francuski Sztab Generalny, ponieważ przymiotnik „francuski” nie jest elementem nazwy własnej. Na s. 74 autor błędnie pisze o Dywizji Lekkiej Mechanicznej, bowiem chodzi tu o dywizję zmechanizowaną.

Rozdział ten, mimo wskazanych niedociągnięć i braków, oceniam pozytywnie.

Rozdział drugi autor zatytułował „10 Brygada Kawalerii Pancерnej – różnymi drogami do Wielkiej Brytanii. Wojna 1940 roku we Francji”. W tej części rozprawy omówione zostały losy rozczłonkowanej 10. Brygady Kawalerii Pancерnej oraz drogi jej oddziałów i grup żołnierzy na Wyspy Brytyjskie po klęsce Francji, następnie losy żołnierzy internowanych na terenie krajów bałtyckich i ich próby przedostania się do Francji tzw. „północnym szlakiem”. W rozdziale tym mamy podobny błąd, jak wskazany wcześniej, mianowicie na s. 147 autor pisze, że od lipca 1940 roku na Wyspach Brytyjskich tworzyło się „Wojsko Polskie”, a były to przecież Polskie Siły Zbrojne. Wojsko Polskie odbudowywane było we Francji do czerwca 1940 roku.

Podobnie jak w przypadku rozdziału pierwszego, mimo drobnych niedostatków, tę część pracy oceniam pozytywnie.

Rozdział trzeci rozprawy poświęcony został na omówienie starań o sformowanie dywizji panczernej w Wielkiej Brytanii, w tym problemom etatowym i poszukiwaniu źródeł uzupełnień w latach 1940-1942. W tej części rozprawy autor ukazuje nam m.in. losy 25 podchorążych, jako przykład żołnierzy, którzy zbiegli w niemieckiej niewoli i w rezultacie dołączyli do szeregów pancerniaków Maczka. Znajdziemy tu również wyjaśnienie, chociaż dosyć powszechnie w środowisku historyków zajmujących się dziejami 1. Dywizji Panczernej znanej, historii czarnego naramiennika na mundurach żołnierzy Maczka. Mam wątpliwości czy nie za dużo miejsca autor poświęcił w tym fragmencie pracy „Wesołej lwowskiej fali”. To oczywiście wątek bardzo ciekawy, ale można było przedstawić go w bardziej skondensowanej formie. Dalej autor odtwarza proces decyzyjny i samo powołanie 1. Dywizji w lutym 1942 roku, wreszcie mamy tematykę starań polskich władz o zaciąg ochotniczy w Kanadzie i USA.

Rozdział trzeci, podobnie jak poprzednie, oparty został o szereg wartościowych dokumentów archiwalnych, podstawową literaturę tematu i wspomnienia „uciekierów”. To interesujący wątek w całości tematyki. Niestety i tutaj wskazać muszę kilka potknięć, choć nie na tyle drastycznych by dezawuować tę część dysertacji. Mają one charakter podobny do wskazywanych wcześniej w poprzednich rozdziałach pracy. Na stronie 159 autor napisał, że pchor. Zbigniew Keller w 1940 roku służył w „Polskich Siłach Zbrojnych we Francji”. Gdyby te PSZ zapisane były małymi literami, a nie jako nazwa własna, nie byłoby problemu. Ale jeszcze raz przypomnę, że we Francji odtwarzane było Wojsko Polskie, a PSZ w Wielkiej Brytanii. Podobny błąd znajduję na s. 178. Na s. 174 z kolei mamy przytoczoną wypowiedź gen. Sikorskiego podającą liczbę ewentualnie tworzonych jednostek, ale bez podania koniecznego przypisu. Na s. 179 autor pisze o „wojnach 1939 i 1940 roku”, podczas gdy była to cały czas ta sama wojna.

Rozdział czwarty poświęcił autor na ukazanie wysiłków organizacyjno-mobilizacyjnych w tworzeniu 1. Dywizji Panczernej w latach 1942-1944. Przede wszystkim mamy tutaj ukazane różne źródła rekrutacyjne, różne drogi do Dywizji w tym okresie. Autor omawia również przekształcenia organizacyjne w PSZ i w samej 1. Dywizji Panczernej, jakie przeprowadzono w tym czasie. Mam w tym miejscu pewne zastrzeżenia do tytułu podrozdziału 4.3 „*Kanadyjczyk* francuskiego pochodzenia”. W tej części pracy bowiem autor podejmuje cały szereg zagadnień nie mających w zasadzie wiele wspólnego z samym przykładem kanadyjskiego bohatera. Uważam też, że losy – aczkolwiek ciekawe – Bohdana

Korab-Brzozowskiego zostały zbyt szeroko przedstawione. Podrozdział 4.3 poświęcony jest w znacznej części procesom reorganizacji 1. Dywizji Pancерnej i dlatego też dostrzegam tutaj pewien dysonans. Zbyt obszernie – moim zdaniem – opisane zostały wojenne losy Klemensa Rudnickiego. Podobnie losy byłych jeńców z Wehrmachtu, np. Kazimierza Psutego. Na stronie 259 autor pisze o wysłanej depešy przez Exhama, nie wyjaśniając o kogo chodzi, wspomina jedynie, że był to zastępcza szefa brytyjskiej misji wojskowej w Moskwie. Oczywiście chodzi w tym przypadku o gen. mjr. Kennetha Godfrey'a Exhama, który od 25 czerwca 1941 roku do 16 czerwca 1943 roku był szefem sekcji wojskowej Brytyjskiej Misji Wojskowej w stolicy ZSRR. Ponadto autor raz pisze o Rudolfie Dettlaffie (s. 312) a na kolejnej stronie mamy Rajmunda Dettlaffa, a chodzi o tę samą postać. Podrozdział 4.4 zaczyna się, nie bardzo wiem dlaczego, od wypowiedzi generała Władysława Rogulskiego i nie zostało to opatrzone przypisem podającym źródło tej wypowiedzi. Podrozdział 4.5 zatytułowany został „Reorganizacja Polskiej Dywizji”. Błędnie, bowiem słowa „Polskiej” nie ma w nazwie własnej, jeśli już to powinno być polskiej. Na stronie 342 autor pisze o zerwaniu stosunków przez rząd ZSRR z „Rządem Polski” i w tym przypadku duże litery nie są właściwe. Jako ciekawy oceniam podrozdział poświęcony żołnierzom pochodzenia żydowskiego służącym w 1. Dywizji Pancерnej i panującym stosunkom polsko-żydowskim w szeregach PSZ i w 1. Dywizji Pancерnej. Niepotrzebnie też, w tytule podrozdziału 4.7 („Przed lądowaniem Dywizji na Kontynencie”) autor napisał z dużej litery „Kontynencie”.

W tytule rozdziału piątego takiego błędu już nie ma. Siłą rzeczy pewne elementy w tytułach podrozdziałów tego rozdziału zostały powtórzone, np. „Grupa Specjalna”, ale wynika to z przyjęcia układu chronologiczno-problemowego pracy i naturalną była konieczność przywołania tych nazw ponownie. Takie rozwiązanie sprawiło też inny problem, bowiem autor kolejny raz przedstawia drogi żołnierzy mających za sobą służbę w armii niemieckiej. Razi też II Korpus Polski, zamiast 2. Korpus Polski.

Zastrzeżenia budzi też tytuł rozdziału szóstego [„Dywizja Pancerna w Niemczech. Nowe i ostateczne źródła uzupełnień (1945-1947)], w którym autor nie określa, że chodzi o 1. Dywizję Pancerną. Zbyt obszernie zostały odtworzone losy wojenne kilku postaci, m.in. nie było – w moim przekonaniu – potrzeby tak szczegółowego ukazania losów Zbigniewa Makowieckiego czy Stanisława Chojnackiego. Podobnie uwaga ta dotyczy losów Franciszka Przewoźnika czy Wojciecha Zajączkowskiego w podrozdziale 6.2, poświęconym „Grupie

specjalnej”. Na stronie 419 pojawia się kolejny błąd w nazewnictwie, mamy bowiem „1 Polską Dywizję Pancerną”, a ona w swej nazwie słowa „Polskiej” nie miała.

W zakończeniu pracy autor przedstawia pewne podsumowanie podejmowanych zagadnień. Może budzić pewien niedosyt zakres wniosków, zaś z metodologicznego punktu widzenia można byłoby nieco precyzyjniej odnieść się do poszczególnych rozdziałów i podrozdziałów, prezentując odpowiedzi na główne i szczegółowe pytania badawcze.

3. Podstawy badawcze

Oceniając podstawy badawcze mogę wyrazić jak najbardziej pozytywną ocenę. Autor bowiem wykorzystał szeroką bazę dokumentów archiwalnych i bogatą literaturę tematu, co warto podkreślić, wykorzystał wiele najnowszych publikacji. Na podkreślenie zasługuje fakt przeprowadzenia obszernych kwerend archiwalnych w kilku najważniejszych dla tematu dysertacji archiwach, przede wszystkim w Archiwum Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu, Archiwum Studium Polski Podziemnej w Londynie, Archiwum Osobowym Emigracji Polskiej im. B. O. Jeżewskiego w Bibliotece Polskiej w Londynie, Archiwum Akt Nowych, i Centralnym Archiwum Wojskowym. Za bardzo wartościowe uważam również zbiory prywatne pozyskane przez autora, przede wszystkim w postaci korespondencji z byłymi żołnierzami 1. Dywizji Pancерnej i relacji. Autor wykorzystał też kilkadziesiąt prac o charakterze wspomnieniowym i kilkadziesiąt opracowań, w tym najnowsze prace książkowe i artykuły. Uważam, że bardzo dobrym dopełnieniem byłaby też praca mojego autorstwa, zawierająca kilka rozmów przeprowadzonych w 1998 roku w Holandii, przede wszystkim w Bredzie, z żołnierzami 1. Dywizji Pancерnej. W pracy tej obszernie relacjonują oni cały szereg zagadnień i problemów poruszanych przez autora w rozprawie. Rozumiem jednak, że dostęp do niej mógł stanowić dla autora pewien problem ponieważ opracowanie to wydane zostało dotychczas jedynie jako druk wewnętrzny w Akademii Obrony Narodowej (dzisiejsza Akademia Sztuki Wojennej). Istotnym brakiem w literaturze tematu jest ponadto nieuwzględnienie prac Krzysztofa Gaja: „Polska broń pancerna w 1939 roku – organizacja pokojowa i wojenne jednostek”, Oświęcim 2014 oraz „1. Dywizja Pancerna (organizacja Wielkiej Jednostki pancерnej PSZ na Zachodzie – sierpień 1944)”, Oświęcim 2015. Cieszy natomiast fakt szerokiego oparcia rozprawy na pracach znakomitego znawcy dziejów 1. Dywizji Pancерnej, Juliusza Tyma.

Konkludując tę część recenzji stwierdzam, że podstawy badawcze wykorzystane do przygotowania rozprawy są wystarczające do przygotowania pracy na dobrym poziomie.

4. Wnioski końcowe

Recenzowana rozprawa mgr. Dariusza Szymczyka jest wynikiem kilkunastoletnich badań naukowych, przeprowadzonych zarówno w krajowych, jak i zagranicznych placówkach archiwalno-muzealnych i bibliotekach. Jej poziom, jako całości, oceniam pozytywnie. Stanowi ona samodzielne rozwiązanie ważnego problemu badawczego, zawiera istotne wartości poznawcze i charakteryzuje ją duży stopień nowatorskości.

Nie wpływają na tę ocenę drobne potknięcia oraz usterki techniczne i redakcyjne. Ufam, że w procesie ewentualnego przygotowania pracy do druku i wydania jej w formie książki, wszystkie one zostaną usunięte. Wyrażam bowiem przekonanie, iż praca mgr. Dariusza Szymczyka zasługuje na opublikowanie i tym samym udostępnienie szerszemu gronu odbiorców, w szczególności zainteresowanemu historią Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie i ich legendarnej jednostki, 1. Dywizji Pancерnej.

Konkluzja

Praca spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 187 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 nr 1669 i ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 roku (Dz. U. 2018 nr 1668 z późniejszymi zmianami). Mając powyższe na uwadze wnoszę o dopuszczenie mgr. Dariusza Szymczyka do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Janusz Zuziak
ul. E. Kwiatkowskiego 6 m. 3
03-984 Warszawa
Tel. 604 294 370

